

با تلاش و همکاری بخش مطالعاتی سفارت جمهوری اسلامی ایران و ریاست جمهوری تاتارستان و با حمایت معاونت محترم آموزش و پژوهش، اولین سمینار بزرگ «ایران‌شناسی در تاتارستان» با حضور پژوهشگران مراکز علمی و دانشگاهی روسیه از جمله دانشگاه قازان، آکادمی علوم و انستیتو علوم انسانی تاتارستان، انستیتو شرق‌شناسی آکادمی علوم روسیه در مسکو، انستیتو آسیا و آفریقای دانشگاه دولتی مسکو، دانشگاه دولتی سن پترزبورگ و پژوهشگرانی ایرانی در تاریخ ۲۳ آذرماه در تالار فرهنگ ملی تاتارستان در شهر قازان برگزار گردید. در این سمینار که با حضور جناب آقایان سیدصادق خرازی و دکتر صفری برگزار گردید مقالاتی درخصوص تاریخ ایران‌شناسی در تاتارستان، تأثیر فرهنگ ایرانی بر فرهنگ تاتارستان، زبان فارسی در این جمهوری و موضوع‌های دیگر ارائه گردید. خلاصه گزارش سمینار به شرح زیر می‌باشد. در ابتدا و شروع سمینار آقای اسحاقف شهردار قازان ضمن خوشامدگویی به میهمانان بویژه هیأت ایرانی سخنانی ایراد کرد که خلاصه آن به این شرح است: قازان شهر کثیرالمله‌ای است که اکثریت آن را تاتار و روس تشکیل می‌دهند. در این شهر پیروان عقاید مختلف بویژه اسلام و مسیحیت طی قرون متمادی با صلح و صفا در کنار یکدیگر در یک محل زندگی کرده‌اند. ما خوشحالیم که اعلام کنیم در سال ۲۰۰۵ هزارمین سال تأسیس قازان جشن گرفته خواهد شد. تاریخ قازان قبلاً مبهم بود ولی با

کمک دانشمندان از جمله دو ایرانی با نامهای احسان اشراقی و محمد امامی تاریخ این شهر بهتر تبیین و مشخص شد. کمیسیون هزار سالگی قازان با نظر رئیس جمهور پوتین تشکیل شده و در آینده نزدیک دولت روسیه برنامه هزارمین سال قازان را تصویب خواهد نمود که امیدوارم دانشمندان ایرانی نیز در برنامه مشارکت داشته باشند. شهر قازان که در اواخر قرن دهم میلادی تأسیس شد طی سصد سال قلعه منطقه بلغار و ولگا بوده است. در دویست سال بعد قازان یکی از مراکز مهم اردوی طلایی بوده و در قرن شانزدهم به نظارت دولت روسیه درمی آید.

قازان شهر علم و دانش بوده و دانشمندان زیادی در آن زندگی کرده و یا سفر نموده‌اند. این شهر همچنین مرکز تجارت، صنایع و حمل و نقل نیز بوده و در این میان تاجران ایرانی به این شهر سفر کرده‌اند. تعداد زیادی از مفاهیم اسلامی و ایرانی وارد ادبیات تاتاری شده است. شاعران قرون وسطی تاتاری آثار فردوسی، نظامی و سعدی را می‌خوانده و ترجمه می‌کرده‌اند. جوانان تاتار در اوایل قرن نوزدهم برای تحصیل به ایران می‌رفتند. در قازان سنت‌های دیرینه مطالعات ایران وجود دارد. در دانشگاه قازان که دز سه سال دیگر دویست ساله می‌شود، در ۱۸۰۷ بخش شرق‌شناسی تأسیس گردید که در تأسیس آن افرادی مانند میرزا کاظم بیگ نقش مهمی داشته‌اند. در حال حاضر اهمیت زیادی به این مطالعات داده شده، و شورای نمایندگان و شهرداری شهر اهمیت زیادی برای مطالعات اسلام‌شناسی و شرق‌شناسی قائل می‌باشند. اکنون یکی از برنامه‌هایی که دنبال می‌شود موضوع راه بزرگ ولگا از مسکو تا تهران می‌باشد. این راه می‌تواند نه تنها جنبه اقتصادی و تجاری، بلکه اهمیت فرهنگی داشته باشد. به هر حال ما امیدواریم این همکاری‌ها گسترش یابد. باز هم باید اعلام کنم برای ما باعث خوشوقتی است که میزبان دانشمندان و محققان از نقاط مختلف بوده و از همه بویژه هیأت ایرانی تشکر می‌نمایم. سپس در ادامه جناب آقای سیدصادق خرازی ضمن اظهار خرسندی از حضور در سمینار، سخنرانی ایراد کردند که خلاصه آن به شرح زیر است:

گذشته از آنکه سهم روسیه در مطالعات شرق‌شناسی، اسلام‌شناسی و ایران‌شناسی

بسیار عمده و چشمگیر است، باید در نظر داشت که پیش از پایگیری این‌گونه مطالعات در شهر سن‌پترزبورگ فصل تقدم به حق از آن تاتارستان و بویژه شهر قازان است. مکتب قازان بدون تردید حلقه اتصال اندیشمندان و محققان ایرانی و روسیه بوده است. مطالعات ایرانی در این شهر بیش از سیصد سال عمر دارد و این نکته بیش از هر چیز برای ایران قابل ارزش و اهمیت است. دقیقاً نمی‌توان گفت که چه عاملی سبب گشت تا همپای شروع مطالعات ایرانی در اروپا با مرکزیت هلند، مکتب مطالعات ایرانی قازان کار خود را آغاز نماید. از بررسی شواهد و قرائن تاریخی برمی‌آید که شهر قازان به دلیل استقرار در کناره آبراه ولگا در مسیر آمد و شد هیأت‌های متعددی از ایرانیان بوده است که برای تجارت یا ابلاغ پیامهای سیاسی به دربار تزاران روسیه در تردد بوده‌اند. از سوی دیگر مناسبات تجاری ساکنان سواحل ایرانی دریای خزر و تردد آنها و مهاجرت تعدادی از ایرانیان باعث حضور اقلیت‌های ایرانی در مناطق جنوبی روسیه شده که در نتیجه آن آمیختگی‌های فرهنگی میان دو منطقه همچون لغات و واژه‌های مشترک موجب توجه مسلمانان تاتار به ایران و فرهنگ آن گردیده است. این سخن با اتکاب بر مجموعه‌ای افزون بر صدها دستنویس خطی فارسی موجود در کتابخانه دانشگاه قازان یا هزاران کتاب بی‌نظیر انتقالی از قازان به سن‌پترزبورگ طی دوره‌های تزاری که یادگار آن دوران باشکوه از مبادلات فرهنگی است بیشتر در ذهن نقش می‌بندد. از سوی دیگر موضوع مطالعات ایرانی در روسیه و مناطق آسیای مرکزی و قفقاز بیشتر ناشی از رونق صنعت چاپ در قازان بوده است. احتمالاً وجود همین چاپخانه‌ها و انتشار عناوین متعدد از کتابهای فارسی سبب تقویت شعبه مطالعات شرقی دانشگاه پادشاهی روسیه در قازان گردید. بنابر آمار موجود تنها در چاپخانه الیاس میرزا بوراغانی در قازان طی مدت هفت سال قریب ۲۶۷ هزار نسخه کتاب به طرق معمول آن زمان نشر گردید که یک‌سوم آن به زبان فارسی بود. این روند خود نشان‌دهنده عظمت و وسعت کار نشر در این حوزه از جهان اسلام و اقبال موجود به فرهنگ و زبان فارسی در منطقه است. قازان همچنین به‌عنوان ملتقای دو دین مسیحیت ارتدکسی و اسلام و به‌عنوان نمادی مهم در عرصه مباحث

گفتگوی بین ادیان می‌تواند عمل کند. اینجانب با تمام توان و تلاش این آمادگی را دارم که در صورت همکاری مقامات جمهوری تاتارستان زمینه لازم برای ایجاد یک چاپخانه مدرن را به صورت مشترک میان ایران و تاتارستان دنبال نمایم. همچنین آمادگی خود را برای حمایت از یک مرکز پژوهش ایران‌شناسی در منطقه ولگا با مرکزیت قازان اعلام می‌نمایم.

سپس آقای صفری سفیر جمهوری اسلامی ایران طی سخنان کوتاهی با اشاره به روابط خوب ایران و روسیه در سالهای گذشته گفت: جمهوری تاتارستان دارای اهمیت زیادی در روابط دو کشور ایران و روسیه می‌باشد. براین اساس جناب آقای شایمیف دومین کسی از رؤسای مناطق بودند که در همان اوایل ورود من به روسیه با ایشان ملاقات کرده و راههای همکاری را بررسی نمودیم. یکی از موارد همکاری در بخش فرهنگی بود که ما حدود چهار سال پیش بنا به اعلام آمادگی مقامات تاتارستان برای آموزش زبان فارسی در دانشگاههای این جمهوری نسبت به تأسیس اتاق ایران و ارسال کمکهای آموزشی اقدام کردیم. اکنون با شرکت تات نفت که یک شرکت نفتی تاتاری است در حال همکاری می‌باشیم. بنابراین من امیدوارم که این سمینار زمینه آشنایی بیشتر دو طرف را فراهم نماید. در ادامه آقای حکیمف رئیس انستیتو تاریخ و مشاور رئیس جمهوری تاتارستان با خوشامدگویی به میهمانان ابراز امیدواری کرد که سمینار دارای نتایج علمی خوبی برای مراکز علمی دو کشور باشد. پس از پایان مراسم افتتاحیه سخنرانان به ارائه مقالات خود پرداختند که خلاصه آن به شرح زیر می‌باشد:

علی‌اکبر جوکار نماینده مطالعاتی سفارت: موضوع مقاله در خصوص اهداف فعالیت‌های مطالعاتی و ایران‌شناسی در روسیه بود. در این مقاله ضمن بیان تاریخچه مختصری از شرق‌شناسی و ایران‌شناسی در تاتارستان، برگزاری این سمینار قدمی در جهت احیاء این امر و قدردانی از زحمات مؤسسان این رشته در قازان ذکر گردیده بود. همچنین اهداف برنامه‌های مطالعاتی در روسیه و تاتارستان به ترتیب بالا بردن شناخت و آگاهی، پیدا کردن زبان مشترک، شناخت امکانات و توانایی‌های دو طرف و همچنین پیوند با گذشته و میراث عظیم فرهنگی آن

بیان شده بود. در ادامه خانم ژینگالینا پژوهشگر انستیتو شرق‌شناسی مسکو درخصوص تاریخ روابط ایران و روسیه سخنرانی نمود و گفت شروع روابط دو کشور ایران و روسیه به‌طور رسمی در زمان صفویه می‌باشد. سیاست روسیه در این مدت نسبت به ایران یک سیاست عمل‌گرایانه و در جهت بهبود وضعیت مناسب در مرزهای جنوبی خود بویژه آسیای مرکزی و قفقاز بود. روسیه تلاش می‌کرد سیستم متمدنانه روابط تجاری و بازرگانی را توسعه دهد و همچنین نسبت به محدودتر کردن تجارت انگلیس با ایران تلاش می‌نمود. ایران کشوری بود که منافع کشورهای قدرتمند آن روز در آنجا تلاقی می‌کرد. تجارت روسیه و ایران از طریق قازان صورت می‌گرفت و به هر حال همین تجارت محدود مناطق شمالی ایران و جنوبی روسیه باعث عدم ورود انگلیس به منطقه خزر شد.

خانم نینا ممدوا رئیس بخش ایران‌شناسی انستیتو شرق‌شناسی آکادمی علوم روسیه مقاله خود را درخصوص تاریخ روابط اقتصادی دو کشور ارائه نموده و گفت: «از قرن چهاردهم روابط تجاری بین دو کشور وجود داشته است. تجار در زمان خود دارای نقش سیاسی و فرهنگی در کنار نقش اقتصادی بودند. در زمان صفویه، قازان محل عبور و اقامت سفرای اروپایی بود که عازم ایران بودند. تجارت ایران و روسیه حالت استثماری نداشته و تراز تجارت تا پایان قرن نوزدهم همیشه مثبت و به نفع ایران بود. از اوایل قرن بیستم این وضعیت تغییر نمود. روابط قازان و تاتارستان می‌تواند نقش بسیار مهمی در توسعه تجارت ایران از طریق کریدور شمال جنوب که اخیراً در سن پترزبورگ امضا شده داشته باشد.

سخنران بعدی آقای میرقاسم عثمانوف رئیس کرسی تاریخ ملت تاتار در دانشگاه دولتی قازان بود که مقاله خود را درخصوص «جایگاه آثار ادبی ایران در فرهنگ معنوی ملت تاتار» ارائه نمود. او در قسمتی از مقاله خود گفت: روابط ملل ترک‌زبان با ایران در قرون متمادی ادامه داشته است. کتابت ایغوری از سعد و یک ملت ایرانی‌زبان گرفته شده است. تاتارهای حاشیه ولگا اسلام را نه از طریق اعراب بلکه از طریق ملل آسیای مرکزی و غربی گرفته‌اند. بر این اساس بسیاری از

واژه‌های ایرانی مانند نماز، روزه، پیغمبر و غیره از فارسی گرفته شده است. طی قرون هجده تا بیست زبان فارسی براساس ادبیات کلاسیک فارسی تدریس می‌شد و در نتیجه شعر و نثر تاتاری بسیار متأثر از شعر فارسی است. دکتر نورمحمد حساموف استاد انستیتوی زبان و ادبیات و هنر آکادمی علوم تاتارستان سخنران بعدی بود که درخصوص قصه یوسف و زلیخا و الهام شعرای تاتار از این قصه مقاله خود را ارائه نمود.

سپس آقای دکتر کاظم بیگی درخصوص تجارت دریایی در قرون هجده و نوزده در دریای مازندران و نقش قازان در این خصوص مقاله خود را ارائه نمود.

سرکار خانم سوتلانا ایگورونا مقاله خود را با عنوان «ظروف شیشه‌ای و بدل چینی از بیلار» ارائه داد گفت: مطالعه میراث فرهنگی و تمدنی آسیای مرکزی و مشرق‌زمین نشان می‌دهد که در کل این منطقه اشتراکات زیادی در ظرف‌سازی وجود داشته است. ظروف چینی کشف‌شده نشان‌دهنده روابط مستحکم ایران و این منطقه است. تزئینات ظروف شیشه‌ای کشف‌شده در این منطقه بیشتر شبیه سبک شهر ری که شامل مینیاتور و گل سرخ است می‌باشد. در ضمن سبک کاشان که همان کاشی‌کاری می‌باشد در این منطقه به چشم می‌خورد. بسیاری از ظروف چینی و شیشه‌ای ایران پس از باستان‌شناسی‌های انجام‌شده در این منطقه به چشم می‌خورد. خانم آلسو ارسلانوا از انستیتوی تاریخ آکادمی علوم روسیه سخنران دیگر بود که مقاله خود را با عنوان «مطالعه منابع تاریخی فارسی دوران مغولی براساس تاریخ ملل حوضه ولگا» ارائه نمود. وی گفت در جامع‌التواریخ برای اولین بار فرق بین تاتارها و مغول‌ها بیان گردیده است.

دکتر رامیل اسلاموف از انستیتو زبان، ادبیات و هنر آکادمی علوم تاتارستان سخنران دیگر بود که مقاله خود را با عنوان «ترجمه شاهنامه فردوسی به زبان ترکی» و جایگاه آن در تاریخ ادبیات تاتار ارائه کرد. سپس خانم پروفیسور حساموا از انستیتوی فوق‌الذکر درخصوص اسناد به زبان تاتار در روابط ایران و روسیه در اواخر قرن هفده و اوایل قرن هجده میلادی سخنرانی نمود. وی گفت قدیمی‌ترین اسناد مربوط به ایران مربوط به پیام سلطان سلیمان به پادشاه روسیه به

مناسبت تاجگذاری در تاریخ ۱۶۹۲ می‌باشد که به زبان تاتاری نوشته شده است.

آقایان دکتر خیراندیش استاد تاریخ دانشگاه شیراز و رضازاده مدیر گروه تاریخ دانشنامه جهان اسلام سخنرانان بعدی بودند که مقاله خود را به ترتیب با عناوین «تاتارها در منابع مقدم دوره مغول» و «خانان قازان در قلمرو اردوی زرین و امرای منطقه ولگا پس از حمله مغول» ارائه نمودند. دکتر عباسی مدیر گروه تألیف کتابهای درسی مقاله خود را با عنوان «امرای تاتار در ایران، شرح احوال سالیان در عهد ایلخانی» ارائه کرد. آقای نجیب فیض اسماگیلوف از انستیتوی ادبیات و هنر آکادمی علوم تاتارستان سخنران بعدی بود که مقاله خود را با عنوان «مجموعه نثر فارسی»، «مجموعه حکایات به زبان تاتاری» ارائه کرد. سپس آقای رامیل ولیف از دانشگاه قازان در خصوص سنت ایران‌شناسی در دانشگاه قازان در قرن بیستم سخنرانی نمود.

آقای گریگوریف و خانم فیروزه عبدالله یوا از دانشکده شرق‌شناسی دانشگاه سنت پترزبورگ سخنرانان بعدی بودند که مقالات خود را به ترتیب با عناوین «ایران - تاتارستان - روسیه، آرشیوهای سن پترزبورگ راجع به میرزا کاظم بیگ» و «روشن‌گر تاتاری در ترکستان» ارائه نمودند. سپس آقای سلیم گیلازاودینف از انستیتو ادبیات و هنر آکادمی علوم تاتارستان در خصوص نسخه‌های خطی فارسی در ذخایر انستیتوی زبان، ادبیات و هنر موسوم به ابراهیم بیکوف سخنرانی نمود.

خانمها دکتر محمدینوا از دانشگاه تربیت معلم قازان و فریده اکولوا از دانشگاه دولتی علوم انسانی و آقای ایوانف از انستیتو آسیایی و آفریقایی دانشگاه مسکو سخنران‌های بعدی بودند که در خصوص آموزش زبان فارسی در دانشگاه‌های خود سخنرانی نمودند.

در ادامه آقایان یورمحموف، از انستیتوی شرق‌شناسی دانشگاه قازان، دکتر نبی‌اف، رئیس شورای امور دینی وابسته به دولت جمهوری تاتارستان، سودین آندری از انستیتوی شرق‌شناسی، مقالات خود را به ترتیب با عناوین «نقش و تأثیر ادبیات ایران بر ادبیات تاتار»، «مسائل اجتماعی و فرهنگی روابط متقابل سنن اسلامی منطقه ولگا و اورال با ایران» و دورنمای

همکاری تاتارستان با ایران ارائه نمودند. سپس آقای سیدعلی موجانی مدیرکل اسناد و تاریخ دیپلماسی درخصوص مکتب شرق‌شناسی قازان سخنرانی نمود و در پایان مجدداً جناب آقای خرازی و آقای اکولوا طی سخنان کوتاهی از دانشمندان حاضر در جلسه تشکر کردند.

سمینار آشنایی بیشتر با ایران در ساراتوف

در جهت معرفی بیشتر ایران در مناطق روسیه، سمیناری در دانشگاه ساراتوف با حضور دانشجویان و استادان این دانشگاه در شهر ساراتوف برگزار گردید. در این سمینار جناب آقای خرازی طی سخنانی به تشریح وضعیت جمهوری اسلامی ایران در عصر حاضر پرداخته و از دعوت جناب آقای سیدمحمد خاتمی رئیس محترم جمهوری اسلامی برای گفتگوی بین تمدن‌ها به‌عنوان یک شاخص صلح و دوستی ملت ایران یاد کرد. وی زبان فارسی را در معرفی فرهنگ غنی ایرانی بسیار اساسی دانسته و آمادگی کشورمان را برای کمک به تأسیس و آموزش زبان فارسی در دانشگاه ساراتوف اعلام نمود.

اینجانب در سخنانی به توضیح درخصوص جغرافیا، تاریخ و آداب اجتماعی ملت ایران پرداختم. در ادامه آقای دکتر خیراندیش استاد دانشگاه شیراز درخصوص شهر شیراز و زیبایی‌های آن ارائه و به بعضی از سخنان دانشجویان پاسخ داده شد.

- سمینار مذکور و حضور هیأت ایرانی به ریاست جناب آقای خرازی در قازان تأثیر بسیار مثبتی در معرفی فرهنگ اسلامی - ایرانی به مردم تاتارستان و تحکیم دوستی دو ملت داشت.
- تنوع مقالات ارائه‌شده بسیار جالب توجه بود به طوری که آقای شایمیف در ملاقات خود با جناب آقای خرازی به این نکته اشاره نمود.

- در حاشیه سمینار یادداشت همکاری فرهنگی بین جمهوری تاتارستان و کشورمان توسط آقایان خرازی و اسحاقف شهردار قازان امضا شد که براساس آن همکاری درخصوص چاپ، کمک به تدوین تاریخ قازان و برگزاری هفته فرهنگی ایران در این شهر انجام خواهد شد.
علی اکبر جوکار